

S. AURELII AUGUSTINI
HIPPONENSIS EPISCOPI
DE MENDACIO
LIBER UNUS ^(a).

In quo quid sit mendacium, et utrum aliquando admittendum sit, exemplis momentisque rationum in utramque partem libratis disquiritur. Mendaciorum afferuntur octo genera, iisque discussis et omnino rejectis statuitur nunquam esse mentiendum.

CAPUT PRIMUM. — 1. *Materiæ pertractandæ difficultas.* Magna quæstio est de mendacio, quæ nos in ipsis quotidianis actibus nostris sæpe conturbat: ne aut temere accusemus mendacium, quod non est mendacium; aut arbitremur aliquando esse mentiendum, honesto quodam et officioso ac misericordi mendacio¹. Quam quæstionem tam sollicite pertractabimus, ut quæramus cum quærentibus: utrum autem aliquantum inveniamus, nihil nobis temere affirmantibus, lectori bene attendenti satis indicabit ipsa tractatio: latebrosa est enim nimis et quibusdam quasi cavernosis anfractibus sæpe intentionem quærentis eludit; ut modo velut elabatur e manibus quod inventum erat, modo rursus appareat, et rursus absorbeatur. Ad extremum tamen sententiam nostram velut certior indago comprehendet. In qua si ullus error est, cum ab omni errore veritas liberet, atque in omni errore falsitas implicet; nunquam errari tutius existimo, quam cum in amore nimio veritatis et rejectione nimia falsitatis erratur. Qui enim severe reprehendunt, hoc nimium dicunt esse: ipsa autem veritas fortasse adhuc dicat, Nondum est satis. Sane quisquis legis, nihil reprehendas, nisi cum totum legeris; atque ita minus reprehendes. Eloquium noli quærere; multum enim de rebus laboravimus, et de celeritate absolvendi tam necessarij quotidianæ vitæ operis; unde aut tenuis, aut prope² nulla fuit nobis cura verborum.

CAPUT II. — 2. *Joci non sunt mendacia.* Exceptis igitur jocis, quæ nunquam sunt putata mendacia: hæ-

bent enim evidentissimam ex pronuntiatione atque ipso jocantis affectu significationem animi nequaquam fallentis, etsi non vera enuntiantis: quo genere utrum sit utendum perfectis animis, alia quæstio est, quam modo enodandam non suscepimus: exceptis ergo jocis, prius agendum est, ne mentiri existimetur qui non mentitur.

CAPUT III. — 3. *Quid sit mendacium. Ad mendacium an in loquente voluntas fallendi requiratur vel sufficiat.* Quapropter videndum est quid sit mendacium. Non enim omnis qui falsum dicit mentitur, si credit aut opinatur verum esse quod dicit. Inter credere autem atque opinari hoc distat, quod aliquando ille qui credit, sentit se ignorare quod credit, quamvis de re quam se ignorare novit omnino non dubitet, si eam firmissime credit¹; qui autem opinatur, putat se scire quod nescit. Quisquis autem hoc enuntiat quod vel creditum animo, vel opinatum tenet², etiamsi falsum sit, non mentitur. Hoc enim debet enuntiationis suæ fidei³, ut illud per eam proferat, quod animo tenet, et sic habet ut profert. Nec ideo tamen sine vitio est, quamvis non mentiatur, si aut non credenda credit, aut quod ignorat nosse se putat, etiamsi verum sit: incognitum enim habet pro cognito. Quapropter ille mentitur, qui aliud habet in animo, et aliud verbis vel quibuslibet significationibus enuntiat. Unde etiam duplex cor dicitur esse mentientis, id est, duplex cogitatio: una rei ejus quam veram esse vel scit vel putat, et non profert; altera ejus rei quam pro ista profert sciens falsam esse vel putans. Ex quo fit ut possit

ADMONITIO PP. BENEDICTINORUM.

Libri de Mendacio repurgatus est ope Ms. Colbertini annorum circiter octingentorum, Germanensis et Corbeiensis ætate æqualium Colbertino, et veteris codicis Regii, Sorbonici, Victorini, Bigotiani, Michaelini, Pratellensis, Ebrulphensis, Regiomontensis, Vaticani, et Belgicorum quinque, sive lectionum variantium quas ex iis hauserunt Lovanienses; necnon auxilio et comparatione editionum Erasmi ac Lovaniensium.

Comparavimus præterea eas omnes editiones initio Retr. et Confess. t. 1, memoratas. M.

(a) Pertinet liber de Mendacio ad annum circiter 595; quandoquidem ultimum locum obtinet in primo Retractationum libro, quo recensentur opuscula ab Augustino edita ante episcopatum, quem sub finem anni 595 adeptus est. Liber in editis inscribitur, « De Mendacio, ad Consentium: » at in scriptis codicibus nomen Consentii qui multis post annis Augustinum super eadem re contra Priscillianistas consuluit, non prior iste, sed alius tantum, qui hunc subsequitur contra Mendacium liber, titulo inditum gerit.

¹ Sic Mss. Editi autem, et officioso ad misericordiam mendacio.

² Habent sic nonnulli Mss. Alii vero, unde hactenus proprie. Editi, unde hactenus ac prope.

¹ Mss., sic enim firme credit.

² In Mss., vel putatum tenet.

³ Ita Mss. At editi, enuntiationi suæ fidei.

falsum dicere non mentiens, si putat ita esse ut dicit, quamvis non ita sit; et ut possit verum dicere mentiens, si putat falsum esse et pro vero enuntiat, quamvis revera ita sit ut enuntiat. Ex animi enim sui sententia; non ex rerum ipsarum veritate vel falsitate mentiens aut non mentiens iudicandus est. Potest itaque ille qui falsum pro vero enuntiat, quod tamen verum esse opinatur, errans dici et temerarius: mentiens autem non recte dicitur; quia cor duplex cum enuntiat non habet, nec fallere cupit, sed fallitur. Culpa vero mentientis est, in enuntiando animo suo fallendi cupiditas; sive fallat cum ei creditur falsum enuntianti; sive non fallat, vel cum ei non creditur¹, vel cum verum enuntiat voluntate fallendi, quod non putat verum. Quod cum ei creditur, non utique fallit, quamvis fallere voluerit: nisi hactenus fallit, quatenus putatur ita etiam nosse vel putare ut enuntiat.

4. Quamquam subtilissime quaeratur utrum cum abest voluntas fallendi, absit omnino mendacium.

CAPUT IV. — *Mentiri num aliquando prosit aut liceat.* Quid enim si quisque falsum loquens, quod falsum esse existimat, ideo tamen facit, quia putat sibi non credi, ut eo modo falsa fide absterreat eum cui loquitur, quem sentit sibi nolle credere? Hic enim studio non fallendi mentitur, si mendacium est enuntiare aliquid aliter quam scis esse vel putas: si autem mendacium non est nisi cum aliquid enuntiat voluntate fallendi, non mentitur iste, qui propterea falsum loquitur, quamvis noverit vel putet falsum esse quod loquitur, ut ille cui loquitur non ei credendo non fallatur, quia eum sibi non crediturum vel scit vel putat. Unde si appareat fieri posse ut aliquis propterea falsum dicat, ne fallatur ille cui dicitur; existit aliud e contrario genus, propterea verum dicentis ut fallat. Qui enim verum ideo loquitur, quia sentit sibi non credi, ideo utique verum dicit ut fallat: scit enim vel existimat propterea falsum putari posse quod dicitur, quoniam ab ipso dicitur. Quamobrem cum ideo verum dicit ut falsum putetur, ideo verum dicit ut fallat. Quærendum ergo est, quis potius mentitur: utrum ille qui falsum dicit ne fallat, an ille qui verum dicit ut fallat; cum et ille sciat vel putet falsum se dicere, et iste sciat vel putet verum se dicere. Jam enim diximus eum qui nescit falsum esse quod enuntiat, non mentiri, si hoc putat verum; eumque potius mentiri, qui etiam verum enuntiat, cum falsum putat: quia ex animi sui sententia iudicandi sunt. De illis itaque non parva quaestio est, quos proposuimus: unum qui scit aut putat se falsum dicere, et ideo dicit ne fallat; velut si aliquam viam noverit obsideri a latronibus, et timens ne per illam pergat homo cuius saluti prospicit, et eum scit sibi non credere, dicat eam viam non habere latrones, ad hoc ut illac non eat, dum ideo credit latrones ibi esse, quia ille dixit non ibi esse, cui non credere statuit; mendacem putans: alterum autem qui sciens aut putans verum esse

¹ Mss., sive fallat, sive non, vel cum ei creditur, vel cum verum, etc., omissis verbis, cum ei creditur falsum enuntianti.

quod dicit, ad hoc tamen dicit ut fallat; tanquam si homini non sibi credenti dicat latrones in illa via esse ubi revera eos esse cognovit, ut ille cui dicit per illam viam magis pergat, atque ita in latrones incidat, dum putat falsum esse quod ille dixerit. Quis ergo istorum mentitur; ille qui elegit falsum dicere ne fallat, an ille qui elegit verum dicere ut fallat? ille qui falsum dicendo egit ut verum sequeretur cui dixit, an iste qui verum dicendo egit ut falsum sequeretur cui dixit? An forte ambo mentiti sunt; ille quia voluit falsum dicere, iste quia voluit fallere? An potius neuter eorum mentitus est; ille quia voluntatem habuit non fallendi, et ille quia voluntatem habuit verum dicendi? Non enim nunc agitur quis eorum peccaverit, sed quis mentitus sit. Cito enim videtur ille peccasse, qui verum dicendo egit ut homo incideret in latrones: ille autem non peccasse, vel etiam bene fecisse, qui falsum dicendo egit ut homo perniciem devitaret. Sed possunt exempla ista converti, ut et ille aliquid gravius eum pati velit quem falli non vult; multi enim vera quaedam cognoscendo sibi intulerunt perniciem, si talia fuerunt ut eos latere debuerint: et iste aliquid commodi velit adipisci eum quem vult falli; nonnulli enim qui sibi mortem intulissent, si aliquid mali quod vere contigerat de charis suis cognovissent, falsum putando sibi pepercerunt; atque ita falli eis profuit, sicut aliis obfuit vera cognoscere. Non ergo id agitur, quo animo consulendi aut nocendi, vel ille falsum dixit ne falleret, vel iste verum dixit ut falleret: sed exceptis commodis aut incommodis eorum quibus locuti sunt, quantum ad ipsam veritatem falsitatemque attinet, quaeritur quis eorum, an uterque, neuterque mentitus sit. Si enim mendacium est enuntiatio cum voluntate falsum enuntiandi, ille potius mentitus est qui falsum dicere voluit, et dixit quod voluit, quamvis ne falleret dixerit: si autem mendacium est quaelibet enuntiatio cum voluntate fallendi, non ille, sed iste mentitus est, qui etiam verum dicendo fallere voluit: quod si mendacium est enuntiatio cum voluntate alicujus falsitatis, ambo mentiti sunt; quia et ille suam enuntiationem falsam esse voluit, et iste de vera sua falsum credi voluit: porro si mendacium est enuntiatio falsum enuntiare volentis ut fallat, neuter mentitus est; quia et ille habuit voluntatem falsum dicendo verum persuadere, et iste, ut falsum persuaderet, verum dicere. Abest igitur omnis temeritas atque omne mendacium, si id quod verum credendumve cognovimus; cum opus est enuntiamus, et id volumus persuadere quod enuntiamus. Si autem vel quod falsum est verum putantes; vel quod incognitum est nobis pro cognito habentes¹, vel quod credendum non est credentes, vel cum id non opus est enuntiantes, tamen non aliud quam id quod enuntiamus persuadere conamur; non abest quidem temeritatis error², sed abest omne mendacium. Nulla enim definitionum illarum timenda est, cum bene sibi conscius est animus, hoc se enuntiare

¹ Plures Mss., vel quod incognitum est nobis cognitum habentes.

² Sic Mss. At editi, temeritas et error.

quod verum esse aut novit, aut opinatur, aut credit, neque velle aliquid, nisi quod enuntiat, persuadere.

5. Sed utrum sit utile aliquando mendacium, multo major magisque necessaria quæstio est. Utrum ergo mentiatur quisquis fallendi non habet voluntatem, vel etiam id agit ne fallatur cui aliquid enuntiat, quamvis enuntiationem ipsam falsam habere voluerit, quia ideo voluit ut verum persuaderet; et utrum mentiatur quisquis etiam verum volens enuntiat causa fallendi, dubitari potest. Nemo autem dubitat mentiri eum qui volens falsum enuntiat causa fallendi: quapropter enuntiationem falsam cum voluntate ad fallendum prolatam, manifestum est esse mendacium. Sed utrum hoc solum sit mendacium, alia quæstio est.

CAPUT V. — *Opinio affirmans mentiendum esse nonnunquam. Opinio negans esse unquam mentiendum. Exempla pro mendacio ex Veteri Testamento allata discutuntur. Mentiendi exemplum ex Testamento Novo nullum suppetere. Timothei circumcisio non per simulationem facta. Petrus libenter correctus à Paulo. Auctoritatem mentiendi non magis communis vitæ quam Scripturarum exemplis astrui posse. Interim de hoc genere, in quod omnes consentiunt, inquiramus: utrum aliquando sit utile falsum aliquid enuntiare cum voluntate fallendi. Nam qui hoc sentiunt, adhibent testimonia sententiæ suæ, commemorantes Sarâm cum risisset, angelis negasse quod riserit (*Gen. xviii, 15*); Jacob a patre interrogatum, respondisse quod ipse esset Esau major filius ejus (*Id. xxvii, 19*); Ægyptias quoque obstetrices, ne infantes Hebræi nascentes interficerentur, etiam Deo approbante et remunerante mentitas (*Exod. i, 19, 20*); et multa ejusmodi exempla eligentes, eorum hominum mendacia commemorant, quos culpârè non audeas, atque ita fatearis aliquando esse posse non solum reprehensione non dignum, sed etiam dignum laude mendacium. Addunt etiam, quo non solos premant divinis Libris deditos, sed etiam omnes homines sensumque communem, dicentes: Si quis ad te confugiat, qui mendacio tuo possit a morte liberari, non es mentiturus? Si aliquid ægrotus interroget quod ei scire non expedit, qui etiam te non respondente possit gravius affligi; audebisne aut verum dicere in perniciem hominis, aut silere potius quam honesto et misericordii mendacio valetudini ejus opitulari? His atque talibus copiosissime se arbitrantur urgere, ut si consulendi causa exigit, aliquando mentiamur.*

6. Contra, illi quibus placet nunquam mentiendum, multo fortius agunt, utentes primo auctoritate divina, quoniam in ipso Decalogo scriptum est, *Falsum testimonium ne dicas* (*Id. xx, 16*); quo genere complectitur omne mendacium: quisquis enim aliquid enuntiat, testimonium perhibet animo suo. Sed ne quis contendat non omne mendacium falsum testimonium esse appellandum; quid dicturus est ad id quod scriptum est, *Os quod mentitur occidit animam* (*Sap. I, 11*)? quod ne quis arbitretur exceptis aliquibus mentientibus posse intelligi, alio loco legat, *Perdes omnes qui loquuntur mendacium* (*Psal. v, 7*). Unde

ore suo ipse Dominus: *Sit, inquit, in ore vestro, Est, est; Non, non: quod autem amplius est, a malo est* (*Matth. v, 37*). Hinc et Apostolus cum exuendum veterem hominem præciperet, quo nomine omnia peccata intelliguntur, consequenter ait, in primis ponens, *Quapropter deponentes mendacium, loquimini veritatem* (*Ephes. iv, 25*).

7. Nec illis quæ de veteribus Libris mendaciorum exempla prolata sunt, terreri se dicunt; ubi quidquid gestum est, figurate accipi potest, quamvis revera contigerit: quidquid autem figurate fit aut dicitur, non est mendacium. Omnis enim enuntiatione, ad id quod enuntiat, referenda est. Omne autem figurate aut factum aut dictum hoc enuntiat quod significat eis quibus intelligendum prolatum est. Unde credendum est illos homines qui propheticis temporibus digni auctoritate fuisse commemorantur, omnia quæ scripta sunt de illis, propheticè gessisse atque dixisse: nec minus propheticè eis accidisse, quæcumque sic acciderunt, ut eodem propheticò Spiritu memoriæ litterisque mandanda judicarentur. De obstetricibus autem, quia non eas possunt dicere propheticò Spiritu significandi futuri veri gratia, aliud pro alio renuntiasse Pharaoni, etiamsi aliquid ipsis nescientibus quod per eas actum est significavit, pro gradu suo dicunt approbatas et remuneratas a Deo. Qui enim nocendi causa mentiri solet, si jam consulendi¹ causa mentiatur, multum profecit. Sed aliud est quod per se ipsum laudabile proponitur, aliud quod in deterioris comparatione præponitur. Aliter enim gratulamur cum sanus est homo, aliter cum melius habet ægrotus. Nam in Scripturis ipsis justificata etiam Sodoma dicitur in comparatione scelerum populi Israel (*Ezech. xvi, 52*). Et ad hanc regulam dirigunt omnia mendacia quæ proferuntur de veteribus Libris, nec reprehensa inveniuntur, vel reprehendi non possunt, ut aut indole proficientium et spe approbentur, aut significationis alicujus causa non sint omnino mendacia.

8. Et ideo de libris Novi Testamenti, exceptis figuratis significationibus Domini, si vitam moresque sanctorum et facta ac dicta consideres, nihil tale proferri potest, quod ad imitationem provocet mentiendi. Simulatio namque Petri et Barnabæ non solum commemorata, verum etiam reprehensa atque correctæ est (*Galat. ii, 12, 13*). Non enim, ut nonnulli putant, ex eadem simulatione etiam Paulus apostolus aut Timotheum circumcidit, aut ipse quædam ritu Judaico sacramenta celebravit (*a*); sed ex illa libertate sententiæ suæ, qua prædicavit nec Gentibus prodesse circumcisionem, nec Judæis obesse. Unde nec illos astringendos ad consuetudinem Judæorum, nec illos a paterna deterrendos censuit. Unde illa verba ejus sunt: *Circumcisis quis vocatus est? non adducat præputium. In præputio quis vocatus est? non circumcidatur. Circumcisio nihil est, et præputium nihil est; sed observatio mandatorum Dei. Unusquisque in qua voca-*

¹ Hic in editis additur, *vel proficienti*; quod à Mss. abest.

(a) Hieronymus, epistola 75 inter Augustinianas, n. 9-11.

tione vocatus est, in ea permaneat (1 Cor. vii, 18-20). Quomodo enim potest adduci præputium quod præcisum est? Sed non adducat dixit, non ita vivat, quasi præputium adduxerit; id est, quasi in eam partem quam nudavit, rursus tegmen carnis attraxerit, et quasi Judæus esse desliterit: sicut alibi dicit, *Circumcisio tua præputium facta est* (Rom. ii, 25). Et hoc non tanquam cogens dixit Apostolus, aut illos manere in præputio, aut Judæos in consuetudine patrum suorum: sed ut neutri in alteram cogèrentur¹; potestatem autem haberet quisque manendi in sua consuetudine, non necessitatem. Neque enim si vellet Judæus, ubi nullum perturbaret, recedere a Judaicis observationibus, prohiberetur ab Apostolo; quandoquidem consilium in eis permanendi ad hoc dedit, ne superfluis perturbati Judæi, ad ea quæ saluti essent necessaria non venirent. Neque ab illo prohiberetur si vellet quisquam Gentilium ideo circumcidi, ut hoc ipsum ostenderet non se detestari quasi noxium, sed indifferenter habere tanquam signaculum, cujus utilitas jam tempore præterisset: non enim, si salus ex eo jam nulla esset, etiam exitium inde metuendum fuit. Ideoque et Timotheus cum in præputio vocatus esset, tamen quia de Judæa matre ortus erat, et ostendere cognatis suis debebat ad eos lucrificandos, non hoc se didicisse in disciplina christiana, ut illa sacramenta quæ Legis veteris essent abominaretur, circumcisis est ab Apostolo (Act. xvi, 1 et 5): ut hoc modo demonstrarent² Judæis, non ideo Gentes non ea suscipere, quia mala sunt et perniciose a patribus observata; sed quia jam saluti non necessaria post adventum tanti sacramenti, quod per tam longa tempora tota vetus illa Scriptura prophetiis figurationibus parturivit. Nam et Titum circumcideret, cum hoc urgerent Judæi, nisi subintroducti falsi fratres ideo fieri vellent, ut haberent quod de ipso Paulo disseminarent, tanquam eorum veritati cesserit, qui spem salutis evangelicæ in circumcissione carnis atque ejusmodi observationibus esse prædicarent, et sine his nemini Christum prodesse contenderent (Galat. ii, 3, 4): cum contra nihil prodesset Christus eis qui eo animo circumciderentur, ut ibi esse salutem putarent; unde est illud, *Ecce ego Paulus dico vobis, quia si circumcidamini, Christus nihil vobis proderit* (Id. v, 2). Ex hac igitur libertate Paulus paternas observationes observavit, hoc unum cavens et prædicans, ne sine his salus christiana³ nulla putaretur. Petrus autem simulatione sua, tanquam in Judaismo salus esset, cogebat Gentes judaizare: quod verba Pauli ostendunt dicentis, *Quomodo gentes cogis judaizare* (Id. ii, 14)? Non enim cogèrentur, nisi viderent eum sic eas observare, quasi præter illas salus esse non posset. Petri ergo simulatio libertati Pauli non est comparanda. Et ideo Petrum amare debemus libenter correctum, non autem astruere etiam de Pauli auctoritate mendacium: qui et Petrum coram omni-

bus in rectam viam revocavit, ne Gentes per eum judaizare cogèrentur; et ipse suæ prædicationi attestatus est, qui cum putaretur hostis paternarum traditionum, eo quod nolebat eas imponere Gentibus, non aspernatus eas ipse more patrio celebrare, satis ostendit hoc in eis Christo adveniēte remansisse, ut nec Judæis essent perniciosæ, nec Gentibus necessaria, nec jam cuiquam hominum salutares.

9. Quod si auctoritas mentiendi nec de antiquis Libris proferri potest, vel quia non est mendacium quod figurate gestum dictumve recipitur, vel quia bonis ad imitandum non proponitur quod in malis, cum proficere cœperint, in pejoris comparatione laudatur; nec de Novi Testamenti libris, quia correctio potius quam simulatio, sicut lacrymæ potius quam negatio Petri est imitanda.

CAPUT VI. — *Mendacium esse iniquitatem, et mortem animæ afferre, nec proinde admittendum pro cujusquam salute temporali.* Jam illis exemplis, quæ de communi vita proferuntur, multo confidentius asserunt non esse credendum. Prius enim docent iniquitatem esse mendacium, multis documentis Litterarum sanctarum, et eo maxime quod scriptum est: *Odisti, Domine, omnes qui operantur iniquitatem; perdes omnes qui loquuntur mendacium* (Psal. v, 7). Aut enim, ut solet Scriptura, sequenti versu exposuit superiorem; ut quoniam latius solet patere iniquitas, intelligamus nominato mendacio tanquam speciem¹ iniquitatis significare voluerit: aut si aliquid interesse arbitrantur, tanto pejus est mendacium, quanto gravius positum est *perdes*, quam *odisti*. Forte enim odit aliquem Deus aliquanto mitius, ut eum non perdat: quem verò perdit, tanto vehementius odit, quanto severius punit. Odit autem omnes qui operantur iniquitatem: at omnes qui loquuntur mendacium etiam perdit. Quo constituto, quis eorum qui hæc asserunt commovebitur illis exemplis, cum dicitur: *Quid si ad te homo confugiat, qui mendacio tuo possit a morte liberari? Illa enim mors quam stulte timeant² homines, qui peccare non timeant, non animam, sed corpus occidit, sicut Dominus in Evangelio docet; unde præcipit ne ipsa timeatur* (Matth. x, 28): os autem quod mentitur, non corpus, sed animam occidit. Illis enim verbis apertissime scriptum est: *Os quod mentitur, occidit animam* (Sap. i, 11). Quomodo ergo non perversissime dicitur, ut alter corporaliter vivat, debere alterum spiritualiter mori? Nam et ipsa dilectio proximi ex sua cujusque³ terminum accepit. *Diliges, inquit, proximum tuum tanquam te ipsum* (Levit. xix, 18, et Matth. xxii, 39). Quomodo ergo quisque diligit tanquam se ipsum, cui ut præstet vitam temporalem, ipse amittit æternam? quandoquidem si pro illius temporali vita suam ipsam temporalem perdat, non est jam diligere sicut se ipsum, sed plus quam se ipsum: quod sanæ doctrinæ regulam excedit. Multo minus igitur æternam suam pro-

¹ Nonnulli Mss., sed ut neuter in alteram cogeretur.

² Sic Mss. At editi, ut hoc modo demonstraret.

³ In sola editione Lov., christiano.

¹ Ita Mss. At editi, quam speciem.

² Duo Mss., quam stulti timeant.

³ Editi, ex sua cujusque dilectione. Abest, dilectione, a Mss.

alterius temporali mentiēdo amissurus est. Temporalem plane vitam suam pro æterna vita proximi non dubitabit christianus amittere : hoc enim præcessit exemplum, ut pro nobis Dominus ipse moreretur. Ad hoc enim et ait: *Hoc est mandatum meum, ut diligatis invicem sicut et ego dilexi vos. Majorem dilectionem nemo habet, quam ut animam suam ponat pro amicis suis* (Joan. xv, 12, 13). Non enim quisquam est ita desipiens, ut dicat aliud quam saluti sempiternæ hominum consuluisse Dominum vel faciendo quod præcepit, vel præcipiendo quod fecit. Cum igitur mentiēdo vita æterna amittatur, nunquam pro cujusquam temporali vita mentiendum est. Enimvero isti qui stomachantur et indignantur, si nolit aliquis mendacio perimere animam suam, ut alius senescat in carne; quid, si etiam furto nostro, quid, si adulterio liberari possit aliquis de morte? ideone furandum est, aut mœchandum? Nesciunt enim ad hoc se cogere, ut si laqueum ferat homo et stuprum petat, confirmans quod sibi collum ligabit, nisi ei concedatur quod petit, consentiatur propter animam, sicut ipsi dicunt, liberandam. Quod si absurdum et nefarium est, cur animam suam quisque mendacio corrumpat, ut alter vivat in corpore; cum si suum corpus propterea corrumpendum daret, omnium iudicio nefariæ turpitudinis damnaretur? Proinde non est in ista quæstione attendendum, nisi utrum iniquitas sit mendacium. Quod cum supra commemoratis documentis asseratur, videndum est ita quæri utrum pro alterius salute mentiri aliquis debeat, ac si quæreretur utrum pro alterius salute iniquus esse aliquis debeat. Quod si respuit animæ salus, quæ non potest nisi æquitate servari, et se ut præponamus non solum alterius, sed etiam nostræ saluti temporali jubet; quid restat, inquiunt, quo dubitare debeamus nunquam omnino esse mentiendum? Non enim dici potest esse aliquid in temporalibus commodis, salute ac vita corporali majus aut charius. Unde si nec ipsa præponenda est veritati, quid objici potest propter quod mentiendum esse contendat, qui aliquando putant oportere mentiri?

CAPUT VII. — 10. *Nec pudicitia corporalis causa mentiendum. Libido quid sit.* Pudicitia¹ quippe corporis, quia multum honorabilis persona videtur occurrere, et pro se flagitare mendacium, ut si stuprator irruat qui possit mendacio devitari, sine dubitatione mentiendum sit: facile responderi potest, nullam esse pudicitiam corporis, nisi ab integritate animi pendeat; qua disrupta cadat necesse est, etiamsi intacta videatur; et ideo non in rebus temporalibus esse numerandam, quasi quæ invitis possit auferri. Nullo modo igitur animus se mendacio corrumpit pro corpore suo, quod scit manere incorruptum, si ab ipso animo incorruptio non recedat. Quod enim violenter non præcedente libidine patitur corpus, vexatio potius quam corruptio nominanda est. Aut si omnis vexatio corruptio est, non omnis corruptio turpis est;

¹ Mss. *Pudicitia*. Et infra plerique cum editione Er. habent, *honorabili persona*. Alii vero Mss., *honorabili personæ*. — Morel, Elem. Crit. p. 504 sic legit: *pudicitia quippe corporis, quasi multum*.

sed quam libido procuraverit, aut cui libido consenserit. Quanto autem præstantior est animus corpore, tanto sceleratius corrumpitur. Ibi ergo servari potest pudicitia, ubi nulla nisi voluntaria potest esse corruptio. Certe enim si stuprator corpus invaserit, qui nec vi contraria possit, nec ullo consilio vel mendacio devitari, necesse est fateamur, aliena libidine pudicitiam non posse violari. Quapropter quoniam nemo dubitat meliorem esse animum corpore, integritati corporis integritas animi præponenda est, quæ in æternum servari potest. Quis autem dixerit integrum animum esse mentientis? Et enim libido quoque ipsa recte definitur, Appetitus animi quo æternis bonis quælibet temporalia præponuntur. Nemo itaque potest convincere aliquando esse mentiendum, nisi qui potuerit ostendere æternum aliquod bonum obtineri posse mendacio. Sed cum tanto quisque ab æternitate discedat, quanto a veritate discedit¹; absurdissimum est dicere, discedendo inde posse ad boni aliquid aliquem pervenire. Aut si est aliquid bonum æternum quod non complectatur veritas, non erit verum: et ideo nec bonum erit, quia falsum erit. Ut autem animus corpori, ita etiam veritas ipsi animo præponenda est; ut eam non solum magis quam corpus, sed etiam magis quam se ipsum appetat animus. Ita quippe erit integrior et castior, cum ejus potius immutabilitate, quam sua mutabilitate perfruetur². Si autem Loth cum ita justus esset, ut angelos etiam hospites suscipere mereretur, stuprandas filias Sodomitis obtulit, ut feminarum potius ab eis corpora quam virorum corrumperebantur (Gen. xix, 8); quanto diligentius atque constantius animi castitas in veritate servanda est, cum verius ipse corpori suo, quam corpus virile femineo corpori præferatur?

CAPUT VIII. — 11. *Neque mentiendum studio servandi alios ad vitam æternam.* Quod si quisquam putat, ideo cuiquam pro alio esse mentiendum, ut interim vivat, aut in his rebus quas multum diligit non offendatur, quo possit ad æternam veritatem pervenire discendo: non intelligit primo nullum esse flagitium, quod non eadem conditione suscipere cogatur, sicut jam superius demonstratum est; deinde ipsius doctrinæ auctoritatem intercipi et penitus interire³, si eis quos ad illam perducere conamur, mendacio nostro persuademus aliquando esse mentiendum. Cum enim doctrina salutaris; partim credendis, partim intelligendis rebus constet; nec ad ea quæ intelligenda sunt perveniri possit, nisi prius credenda credantur: quomodo credendum est ei qui putat aliquando esse mentiendum, ne forte et tunc mentiatur cum præcipit, ut credamus? Unde enim sciri potest utrum et tunc habeat aliquam causam, sicut ipse putat, officios mendacii, existimans falsa narratione hominem teritum posse a libidine cohiberi, atque hoc modo etiam ad spiritualia se consulere mentiēdo arbitretur? Quæ

¹ Sic Mss. At editi, *quanto a veritate discordat: qui autem mentitur, a veritate discedit: absurdissimum est, etc.*

² Sic Mss. At editi, *sua mobilitate perfruetur*.

³ Editio Er., *intercipiet penitus interire*; Lov., *incipiet penitus interimere*. Castigantur ex Mss.

genere admissō atque approbato, omnis omnino fidei disciplina subvertitur; qua subversa, nec ad intelligentiam pervenitur, cui capiendæ ista parvulos nutrit: atque ita omnis doctrina veritatis aufertur, cedens licentiosissimæ falsitati, si mendacio vel officioso¹ alicunde penetrandi aperitur locus. Aut enim temporalia commoda, vel propria vel aliena, veritati præponit, quicumque mentitur; quo quid fieri potest perversius? aut cum veritati adipiscendæ opitulante mendacio vult facere idoneum, intercludit aditum veritati; volens enim cum mentitur esse aptus², fit cum verum dicit incertus. Quamobrem aut non est credendum bonis, aut credendum est eis quos credimus debere aliquando mentiri, aut non est credendum bonos aliquando mentiri: horum trium primum perniciosum est, secundum stultum; restat ergo ut nunquam mentiantur boni.

CAPUT IX. — 12. *Mendacium censent quidam adhibendum quo removeat homo stuprum quod ipse ab alio pateretur. Resellitur argumentum illorum, et exemplum. Aliena peccata non ei imputanda qui illa posset leviores suo peccato impedire. Peccantibus non consentire qui eos non vult peccando cohibere. Vitare peccatum quisque debet levius potius quod suum, quam quod gravius alienum. Annon mentiendum ut vitetur immunditia corporalis. Mendacia quæ alios lædunt, non admittenda ut immunditia corporalis vitetur.* Sic ista quæstione ex utraque parte considerata atque tractata, non tamen facile ferenda sententia est: sed adhuc diligenter audiendi qui dicunt, nullum esse tam malum factum, quod non in pejoris devitatione faciendum sit; pertinere autem ad facta hominum, non solum quidquid faciunt, sed quidquid etiam cum consensione patiuntur. Unde si exstitit causa ut eligeret christianus thurificare idolis, ne consentiret stupro quod persecutor ei, nisi faceret, minabatur; recte videntur quærere cur non etiam mentiretur, ut tantam illam turpitudinem devitaret. Ipsam enim consensionem, qua se stuprum pati mallet, quam thurificare idolis, non passionem dicunt esse, sed factum: quod ne faceret, elegit thurificare. Quanto igitur mendacium proclivius elegisset, si mendacio posset a sancto corpore tam immane flagitium remove?

13. In qua propositione ista sunt quæ merito quæri possunt: utrum talis consensio pro facto habenda sit; aut utrum consensio dicenda sit quæ non habet approbationem; aut utrum approbatio sit, cum dicitur, Expedi hoc pati potius quam illud facere; et utrum recte ille fecerit thurificare quam stuprum pati; et utrum mentiendum esset potius, si ea conditio daretur, quam thurificandum. Sed si talis consensio pro facto habenda est, homicidæ sunt etiam qui occidi maluerunt quam falsum testimonium dicere; et quod est homicidium gravius, in se ipsos. Cur enim hoc pacto non dicatur, quod ipsi se occiderint; quia elegerunt hoc in se fieri, ne facerent quod cogebantur?

Aut si gravius putatur alium occidere quam se ipsum, quid si hæc conditio martyri proponeretur, ut si nolle de Christo falsum testimonium dicere atque immolare dæmonibus, ante oculos ipsius alius non quilibet homo, sed pater ejus occideretur, rogans etiam filium ne id perseverantia sua fieri permitteret? Nonne manifestum est, illo in testimonii fidelissimi sententia permanente, solos homicidas futuros fuisse, qui patrem ejus occiderent, non illum etiam parricidam? Sicut ergo hujus tanti sceleris particeps iste non esset, cum elegisset patrem suum potius ab aliis interfici, etiam sacrilegum, cujus anima raperetur ad pœnas, quam fidem suam falso testimonio violare: sic talis ille consensus non eum faceret tanti flagitii participem, si male facere ipse nolle, quidquid alii propterea fecissent, quia ipse non faceret. Quid enim tales persecutores dicunt, nisi, Fac male, ne nos faciamus? Qui si vere, nobis facientibus, non fecissent, nec sic eis nostro scelere suffragari deberemus. Nunc vero quando jam faciunt, cum ista non dicunt¹, cur nobiscum potius, quam soli turpes atque nocentes sint? Non enim consensus ille dicendus est; quia non approbamus quod faciunt, semper optantes, et quantum in nobis est prohibentes ne faciant, factumque ipsorum non solum non committentes cum eis, sed etiam quanta possumus detestatione damnantes.

14. Quomodo, inquis, non cum eis facit, quando illi hoc non facerent, si ipse illud faceret? Hoc modo frangimus januam cum effractoribus, quia si non eam clauderemus, illi non frangerent: et occidimus homines cum latronibus, si scire contingat hoc eos esse facturos; quia si nos prævenientes eos occideremus, illi non occiderent alios. Aut si fateatur nobis aliquis parricidium se facturum, nos cum eo facimus, si cum possumus eum priusquam faciat, non interficimus, quando aliter eum vel cohibere vel impedire non possumus. Totidem enim verbis dici potest: Fecisti cum eo, quia hoc ille non fecisset, si tu illud fecisses. Ego utrumque malum fieri nollem: sed id tantum cavere potui ne fieret; quod erat in mea potestate; alterum autem alienum, quod meo præcepto extinguere non potui, meo malefacto impedire non debui. Non ergo peccantem approbat, qui pro alio non peccat; et neutrum placet ei qui utrumque nolle admitti: sed illud quod ad se pertinet, etiam potestate non perperat; quod autem ad alterum, sola voluntate condemnat. Et ideo proponentibus illam conditionem atque dicentibus, Si non thurificaveris, hoc patieris; si respondisset, Ego neutrum eligo, utrumque detestor, ad nihil horum vobis consentio: inter hæc verba atque talia, quæ certe quoniam vera essent, nulla ejus consensio, nulla approbatio teneretur; quæcumque ab eis passus esset, illi deputaretur injuriarum acceptio, illis commissio peccatorum. Debitne igitur, ait quispiam, stuprum perpeti potius quam thurificare? Si quæris quod debuerit, neutrum debuit. Si enim

¹ In Mss., *velut officioso.*

² Nonnulli Mss., *apertus, Forte legendum, opertus.*

¹ Sic melioris notæ Mss. At editi, *cum ista dicunt; omisso, non.*

dixero aliquid horum debuisse; aliquid horum approbabo, cum improbem utrumque. Sed si quæritur quod horum potius debuit evitare, qui utrumque non potuit, sed alterutrum potuit: respondebo, suum peccatum potius quam alienum; et levius potius quod suum, quam gravius quod alienum. Ut enim salva diligentiore inquisitione interim concedam gravius esse stuprum quam thurificationem: illa tamen ipsius erat, illud alienum factum, quamvis id ipse perpeteretur; ejus autem factum, ejus et peccatum. Quamvis enim gravius sit homicidium quam furtum; pejus est tamen facere furtum, quam pati homicidium. Itaque si cuiquam proponeretur, ut si furtum facere nollet, interficeretur, hoc est, committeretur in eum homicidium; quia utrumque evitare non posset, id evitaret potius quod suum peccatum esset, quam quod alienum. Nec ideo et illud ejus fieret; quia in eum committeretur, et quia id posset evitare, si suum vellet admittere.

45. Totus itaque hujus quæstionis nodus ad hoc adducit, ut quærat utrum alienum nullum peccatum, quamvis in te commissum, tibi imputetur, si leviori tuo peccato id possis evitare, nec facis¹; an excepta est omnis immunditia corporalis. Nemo enim aliquem immundum fieri dicit, si occidatur, aut mittatur in carcerem, aut in vinculis habeatur, aut flagelletur, cæterisque tormentis et cruciatibus affligatur, aut proscribatur damnisque afficiatur gravissimis usque ad ultimam nuditatem, aut exspolietur honoribus atque ingentes accipiat contumelias per quæcumque convicia: quidquid horum quisque injuste passus fuerit, nemo est tam demens qui eum immundum fieri dicat. At si fimo perfundatur², aut si tale aliquid ei per os infundatur vel inculeetur, patiaturve muliebria; omnium fere sensus abhorret, et conspurcatum³ atque immundum vocant. Ita igitur concludendum est, ut quæcumque aliena peccata, exceptis iis, quæ immundum faciunt in quem committuntur, non evitet quisque peccatis suis, neque pro se, neque pro quoquam, sed ea sufferat potius fortiterque patiat; et si nullis peccatis suis ea debet evitare, neque mendacio: illa vero quæ ita committuntur in hominem, ut eum faciant immundum, etiam peccatis nostris evitare debeamus; ac per hoc nec peccata dicenda sint, quæ propterea fiunt ut illa immunditia devitetur. Quidquid enim ita sit, ut nisi fieret, juste reprehenderetur, non est peccatum. Ex quo conficitur ut nec illa immunditia vocanda sit, quando evitandi eam nulla facultas est: habet enim etiam tunc quod recte agat qui ea patitur, ut patienter ferat quidquid non potest evitare. Nullus autem recte agens immundus fieri potest quolibet contagio corporali. Immundus est enim ante Deum omnis iniquus. Mundus ergo est omnis justus; etsi non ante homines, tamen ante Deum, qui sine errore judicat. Proinde nec cum ea patitur, data evitandi potestate, contactu ipso immun-

us sit; sed peccato, quo ea cum posset¹ noluit evitare. Nullum enim peccatum esset, quidquid propter illa evitanda factum esset. Propter hæc igitur evitanda quisquis mentitus fuerit, non peccat.

46. An aliqua etiam mendacia excipienda sunt, ut satius sit hanc pati, quam illa committere? Quod si ita est, non quidquid factum fuerit ut illa immunditia evitetur, non est peccatum: quandoquidem sunt quædam mendacia quæ gravius sit admittere, quam illa pati. Nam si aliquis ad stuprum quærat, qui possit occultari mendacio, quis audeat dicere nec tunc esse mentiendum? At si tali mendacio possit latere, quod alterius famam lædat, ejus immunditiæ falso crimine ad quam patiendam ille quæritur; tanquam si dicatur quærenti, nominato aliquo casto viro atque ab hujusmodi flagitiis alieno, Vade ad illum, et ipse tibi procurabit quo libentius utaris, novit enim tales et diligit; atque ita iste ab eo quem quærebat, possit averti: nescio utrum alterius fama mendacio violanda sit, ne alterius corpus aliena libidine violetur. Et omnino nunquam pro aliquo mentiendum est, eo mendacio quod alterum lædat; etsi levius læditur, quam ille, nisi ita mentireris, læderetur. Quia nec panis alienus invito, quamvis valentiori, auferendus est, ut alatur infirmior; nec innocens invitatus virgis cædendus est, ne alius occidatur. Plane si velint fiat; quia nec læduntur, cum ita volunt.

CAPUT X. — *Mendacium in doctrina religionis nunquam adhibendum.* Sed utrum etiam volentis fama falso stupri crimine lædenda sit, ut ab alterius corpore stuprum avertatur, magna quæstio est. Et nescio utrum facile reperiat quomodo justum sit volentis famam falso stupri crimine maculari, quam ipso stupro corpus inviti.

47. Sed tamen si talis optio proponeretur ei qui thurificare idolis, quam muliebria perpeti maluit, ut si illud vellet evitare, famam Christi aliquo mendacio violaret; insanissimus esset, si faceret. Plus etiam dico, quia insanus esset, si alienæ libidinis evitandæ causa, ne id in eo fieret quod nulla sua libidine pateretur, Christi Evangelium falsis Christi laudibus infalsaret; magis evitans alienam corruptionem in corpore suo, quam in doctrina sanctificationis animarum atque corporum corruptionem suam. Quamobrem a doctrina religionis, atque ab eis omnino enuntiationibus, quæ propter doctrinam religionis enuntiantur, cum illa docetur et discitur, omnia penitus mendacia removenda sunt. Nec ulla omnino causa inveniri posse credatur, cur in rebus talibus mentiendum sit: quando nec ideo in ea doctrina mentiendum est, ut ad eam ipsam quisque facilius perducatur. Fracta enim vel leviter diminuta² auctoritate veritatis, omnia dubia remanebunt: quæ nisi vera credantur, teneri certa non possunt. Licet igitur vel dissertori ac disputatori atque prædicatori rerum æternarum, vel narratori vel pronuntiatori rerum temporalium ad ædificandam religionem atque pietatem pertinentium,

¹ Sic MSS. At editi, *ne facias.*

² Quatuor Gallicani MSS., *si fieri dicat, aut si tale, etc.* Paulo post unus e Vaticanis, *vel inculeetur. Sed si patiaturve muliebria, quod omnium fere sensus abhorret.*

³ In MSS., *constupratum.*

¹ In MSS., *sed peccato dum ea cum posset.*

² Aliquot MSS., *demota.* Alii, *diminuta.*

occultare in tempore quidquid occultandum videtur : mentiri autem nunquam licet ; ergo nec occultare mentiundo.

CAPUT XI. — 18. *Mendacia etiam removenda quæ aut alteri obsunt, aut ipsi mentienti. Mentiens et mendax differunt.* Hoc primitus et firmissime constituto, de cæteris mendaciis securius quæritur. Sed consequenter etiam videndum est, removenda esse etiam omnia mendacia quæ aliquem lædunt injuste : quia nulli est injuria vel levior inferenda, ut ab alio gravior repellatur. Nec illa sunt admittenda mendacia, quæ quamvis non obsint alteri, nulli tamen prosunt, et obsunt eis ipsis qui gratis mentiuntur. Ipsi enim proprie mendaces dicendi sunt. Interest enim inter mentientem atque mendacem. Nam mentiens est etiam qui mentitur invitus : mendax vero amat mentiri, atque habitat animo in delectatione mentiendi¹. Juxta ponendi sunt et qui de mendacio volunt placere hominibus, non ut alicui faciant injuriam vel inferant contumeliam ; jam enim supra hoc genus removimus ; sed ut suaves sint in sermonibus suis. Isti ab illo genere in quo mendaces posuimus, hoc differunt, quod illos mentiri delectat, gaudentes de ipsa fallacia : istis autem placere libet de suaviloquio, qui tamen veris mallent placere ; sed quando non facile inveniunt vera quæ grata sint audientibus, mentiri eligunt potius quam tacere. Difficile est tamen ut isti totam narrationem falsam aliquando suscipiant ; sed plerumque veris falsa contexunt, ubi suavitas eos deserit. Hæc autem duo genera mendaciorum non obsunt credentibus, quia nihil de doctrina religionis veritatisque falluntur, aut de ullo commodo vel utilitate sua. Sufficit enim eis ut judicent fieri potuisse quod dicitur, et fidem habeant homini quem non debent temere existimare mentientem. Quid enim obest, si credat patrem aut avum alicujus virum bonum fuisse, etiamsi non fuit ; aut usque ad Persas militando pervenisse, etiamsi a Roma nunquam recessit ? Ipsis autem mentientibus valde obsunt ; illis quidem, quia sic deserunt veritatem, ut fallacia lætentur ; istis, quia se malunt placere, quam verum².

CAPUT XII. — 19. *Mendacium quod et nulli obest et alicui prodest an adhibendum. An mendacia quædam honesta, quæ nonnulli prosunt et nulli obsunt. Mentiri annon semper sit falsum testimonium dicere.* Istis generibus sine ulla dubitatione damnatis, sequitur genus mendacii tanquam gradatim ad meliora surgentibus, quod benevolis et bonis vulgo tribui solet, cum ille qui mentitur, non solum alteri non obest, sed etiam prodest alicui. De isto genere est tota contentio, utrumne sibi obsit, qui sic prodest alteri, ut faciat contra veritatem. Aut si veritas illa sola dicenda est, quæ ipsas mentes intimo atque incommutabili lumine illustrat ; facit certe contra aliquod verum, quia etsi falluntur corporis sensus, contra verum tamen facit, qui dicit aliquid ita esse, vel non ita, quod ei nec

mens nec sensus nec opinatio sua fidesve renunquat. Utrum ergo non sibi obsit, qui hoc modo alteri prodest ; an illa compensatione non obsit sibi, qua prodest alteri, magna quæstio est. Si ita est, consequenter etiam sibi prodesse debet per mendacium quod nulli obest. Sed ea connexa sunt, et istis concessis necessario trahuntur quæ multum conturbant. Si enim quæretur quid obsit homini copiis superfluis redundantibus, si de innumeris millibus frumentorum, amittat unum modium, qui tamen modius possit ad necessarium victum prodesse furanti ; consequens erit ut et furtum sine reprehensione fieri possit, et falsum testimonium sine peccato dici. Quo quid dici potest perversius ? An vero si alius furatus esset illum modium, et tu videres, interrogatusque esses, mentireris honeste pro paupere, et si id pro tua paupertate facias, culpaberis ? quasi amplius alium quam te diligere debeas. Utrumque ergo turpe atque vitandum est.

20. Sed fortassis exceptionem addendam quis putet, ut sint quædam honesta mendacia, quæ non solum nulli obsunt, sed etiam nonnulli prosunt, exceptis his quibus crimina occultantur et defenduntur : ut ideo sit illud turpe mendacium, quod quamvis nulli obsit, et prosit pauperi, furtum tamen occultat ; si autem ita nulli obesset et prodesset alicui, ut etiam nullum peccatum occultaret atque defenderet, turpe non esset. Velut si quisquam pecuniam suam te vidente absconderet, ne per furtum aut vim amitteret, atque inde interrogatus mentireris ; neque obesses cuiquam, et ei prodesse cui opus erat illud occultum³, et nullum peccatum mentiundo texisses. Non enim quisquam peccat abscondendo rem suam, quam timet amittere. Sed si propterea non peccamus mentiundo, quia nullius peccatum tegentes, et nulli obsumus, et alicui prosumus, quid agimus de ipso peccato mendacii ? Ubi enim positum est, *Ne furtum feceris* ; ibi positum est, *Ne falsum testimonium dixeris* (Exod. xx, 15, 16). Cum ergo singula prohibeantur, cur falsum testimonium tunc est culpabile, si furtum tegat, vel aliquod aliud peccatum ; si autem nulla defensione peccati per se ipsum fiat, non est culpabile, cum ipsum furtum per se culpabile sit, et cætera peccata ? An occultare peccatum⁴ non licet, facere licet ?

21. Quod si absurdum est, quid dicemus ? An falsum testimonium non est, nisi cum quisque ita mentitur, ut aut crimen confingat in aliquem, aut alicujus crimen occultet, aut quoquo modo quemquam in judicio premat ? Videtur enim testis judici necessarius ad causæ cognitionem. Sed si hactenus testem Scriptura nominaret, non diceret Apostolus, *Invenimur et falsi testes Dei, si testimonium diximus adversus Deum, quia excitaverit Christum, quem non excitavit* (I Cor. xv, 15). Itaque enim ostendit falsum testimonium esse mendacium, etiamsi in cujusquam falsa laude dicatur.

CAPUT XIII. — *An mentiendum ne prodatur vel homicida, vel innocens quæsitus ad mortem. Firmus*

¹ Aliquot Mss., in dilectione mentiendi.

² Sola editio Lov., placere hominibus, quam verum dicere.

³ Quidam Mss., occultari.

⁴ Hic editi et quidam Mss. addunt, mentiundo.

episcopus Thagastensis, nec vult mentiri, nec ut hominem quæsitum prodat tormētis adigi potest. Quid respondeat interrogatus et sciens ubi sit ille qui ad mortem quæritur. An forte tunc dicit falsum testimonium qui mentitur, cum aut peccatum alicujus vel fingit vel tegit, aut alicui obest quoquo modo? Si enim mendacium quod adversus vitam cujusquam temporalem dicitur detestabile est; quanto magis quod adversus vitam æternam? sicuti est omne mendacium, si in doctrina religionis fiat. Et ideo falsum testimonium vocat Apostolus, si quis de Christo, etiam quod ad ejus laudem videtur pertinere, mentiatur. Si autem mendacium sit, quod neque cujusquam peccatum aut confingat aut tegat; nec a iudice quærat, et nulli obsit et prosit alicui; nec falsum testimonium esse, nec reprehensibile mendacium?

22. Quid ergo, si ad christianum homicida confugiat, aut videat quo confugit; et de hac re interrogetur ab eo qui ad supplicium quærit hominem hominis interfectorem? mentiendum est? Quomodo enim non tegit peccatum mentiendo, cum ille pro quo mentitur, peccatum sceleratum admiserit? An quia non de peccato ejus interrogatur, sed de loco ubi lateat? Ergo mentiri ad tegendum cujusquam peccatum, malum est; mentiri autem ad tegendum peccatorem, non est malum? Ita sane, ait quispiam: non enim tunc peccat quisquam, cum evitat supplicium; sed cum facit aliquid dignum supplicio. Pertinet autem ad disciplinam christianam, ut neque de cujusquam correctione desperetur, neque cuiquam pœnitendi aditus intercludatur. Quid, si ad iudicem ductus de ipso loco ubi se ille occultet interrogeris? dicturus es, aut, Non ibi est, ubi eum scis esse; aut, Non novi et non vidi, quod nosti et vidisti? Dicturus ergo es falsum testimonium, et occisurus animam tuam, ne occidatur homicida? An usque ad conspectum iudicis mentieris, iudice autem quærente jam verum dices, ne sis falsus testis? Ipse igitur hominem prodicione occisurus es. Etiam proditorem quippe divina Scriptura detestatur. An forte proditor non est, qui iudici interroganti verum indicat; esset autem proditor, si quemquam ad exitium ultro deferret? Quid, si de justo atque innocente ubi lateat sciens a iudice interrogeris, qui tamen ad mortem a majore potestate jussus est rapi, ut ille qui interrogat exsecutor sit legis, non conditor? an ideo non erit falsum testimonium quod pro innocente mentieris, quia nec ille iudex, sed exsecutor interrogat? Quid, si ipse conditor legis interroget, aut quilibet iudex iniquus ad supplicium quærens innocentem? quid facies? falsus testis, an proditor eris? An ille erit proditor, qui justo iudici latentem homicidam ultro detulerit; et ille non erit, qui iudici injusto ubi lateat innocens quem quærit occidere, interroganti indicaverit eum qui se fidei ejus commiserat? An inter crimen falsi testimonii et prodicionis dubius incertusque remanebis? An tacendo, vel profitendo te non esse dicturum, certus utrumque vitabis? Cur ergo non hoc facias, priusquam ad iudicem venias,

ut caveas etiam mendacium? Evitato enim mendacio, omne testimonium falsum effugies; sive omne mendacium sit falsum testimonium, sive non omne: evitato autem falso testimonio quod tu esse intelligis, non effugies omne mendacium. Quanto ergo fortius, quanto excellentius dices: Nec prodam, nec mentiar?

23. Fecit hoc episcopus quondam Thagastensis¹ Ecclesiæ, Firmus nomine, firmior voluntate. Nam cum ab eo quæreretur homo jussu Imperatoris per apparitores ab eo missos, quem ad se confugientem diligentia quanta poterat occultabat; respondit quærentibus nec mentiri se posse, nec hominem prodere, passusque tam multa tormenta corporis (nondum enim erant Imperatores christiani), permansit in sententia. Deinde ad Imperatorem ductus, usque adeo mirabilis apparuit, ut ipse homini quem servabat, indulgentiam sine ulla difficultate impetraret. Quid hoc fieri potest fortius atque constantius? Sed ait quisquam timidior: Paratus esse possum ad quælibet ferenda tormenta, vel etiam mortem obeundam, ne peccem: cum autem peccatum non sit ita mentiri, ut neque cuiquam obsis, neque falsum testimonium dicas, et prosis alicui; stultum est et grave peccatum, voluntaria frustra sustinere tormenta, et fortassis utilem salutem ac vitam incassum sævientibus projicere. A quo quæro cur timeat quod scriptum est, *Falsum testimonium non dices* (Exod. xx, 16); et non timeat quod Deo dictum est, *Perdes omnes qui loquuntur mendacium* (Psal. v, 7)? Non, inquit scriptum est, *Omne mendacium*: sed ita intelligo, ac si sit scriptum, *Perdes omnes qui loquuntur falsum testimonium*. At nec ibi dictum est, *Omne falsum testimonium*. Sed ibi positum est, inquit, ubi cætera quæ omni modo mala sunt. Numquid et illud quod ibi est, *Non occides* (Exod. xx, 15)? Quod si omni modo malum est, quomodo ab hoc crimine excusabuntur justis, qui post legem datam multos occiderunt? Sed respondetur quod non ipse occidat, qui justis alicujus præcepti minister est. Horum ergo timorem sic accipio, ut tamen illum laudabilem virum, qui nec mentiri voluit, nec hominem prodere, et melius arbitrer intellexisse quod scriptum est, et intellectum fortiter implevisse.

24. Sed venit aliquando ad hujusmodi articulum, ut non interrogemur ubi sit ille qui quæritur, neque cogamur ut eum prodamus, si sic occultatus est, ut inveniri facile nisi proditus nequeat: sed quæritur a nobis utrum illo loco sit, an non sit. Ubi si eum esse scimus, tacendo eum prodimus; vel etiam dicendo nequaquam nos esse dicturos, utrum ibi sit, an non sit: ex hoc enim colligit ille qui quærit, ibi eum esse, ubi si non esset, nihil aliud ab eo qui mentiri nollet, nec hominem prodere, nisi eum non ibi esse responderetur. Ita per nostram vel taciturnitatem vel talia verba homo proditur, ut intret qui quærit, si potestatem habet, et inveniat eum: qui tamen ab ejus inventionem mendacio nostro posset

¹ In veteri Germanensi codice, *Thagastensis*. In Colbertino, *Tegasensis*.

averti. Quapropter si nescis ubi sit, nulla est causa occultandæ veritatis, sed te nescire fatendum est. Si autem scis ubi sit, sive ibi sit ubi quæritur, sive alibi; non est dicendum, cum quæsitum fuerit utrum ibi sit, an non sit, Non dico quod quæris: sed dicendum, Scio ubi sit, sed nunquam monstrabo. Nam si de uno loco non respondeas, et te non esse proditurum fatearis; tale est ac si eundem locum digito ostendas; movetur enim certa suspicio. Si autem primo fatearis te scire ubi sit, sed non dicere; potest fortasse ab illo loco inquisitor averti, et tibi jam incumbere, ut ubi est a te prodatur. Pro qua fide atque humanitate quidquid fortiter tuleris, non solum non culpabile, sed etiam laudabile judicatur: exceptis duntaxat, his quæ si passus fuerit homo, non fortiter, sed impudice ac turpiter pati dicitur. Hoc est enim ultimum mendacium, de quo diligentius tractandum est.

CAPUT XIV. — 25. *Mendaciorum octo genera.* Nam primum est ad evitandum capitale mendacium longæque fugiendum, quod fit in doctrina religionis: ad quod mendacium nulla conditione quisquam debet adduci. Secundum autem, ut aliquem lædat injuste: quod tale est, ut et nulli prosit, et obsit alicui. Tertium, quod ita prodest alteri, ut obsit alteri, quamvis non ad immunditiam obsit corporalem. Quartum, quod fit sola mentiendi fallendique libidine, quod merum mendacium est. Quintum, quod fit placendi cupiditate de suaviloquio. His omnibus penitus evitatis atque rejectis, sequitur sextum genus, quod et nulli obest, et prodest alicui: velut si quispiam pecuniam alicujus injuste tolleudam, sciens ubi sit, nescire se mentiatur quocumque interrogante. Septimum, quod et nulli obest, et prodest alicui: excepto si iudex interrogat: velut si nolens hominem ad mortem quæsitum prodere, mentiatur; non solum justum atque innocentem, sed et reum; quia christianæ disciplinæ sit, ut neque de cujusquam correctione desperetur, neque cuiquam pœnitendi aditus intercludatur¹. De quibus duobus generibus, quæ solent habere magnam controversiam, satis tractavimus, et quid nobis placeret ostendimus: ut suscipiendis incommoditatibus, quæ honeste ac fortiter tolerantur, hæc quoque genera devitentur a fortibus et fidelibus et veracibus viris ac feminis. Octavum est genus mendacii, quod et nulli obest, et ad hoc prodest, ut ab immunditia corporali aliquem tueatur, duntaxat ea quam superius commemoravimus. Nam etiam non lotis manibus manducare, immunditiam putabant Judæi (*Matth. xv., 2, 20*). Aut si et hanc quisquam immunditiam vocat; non tamen talem, pro qua evitanda mentiendum sit. Si autem mendacium tale est, quod alicui faciat injuriam; etiamsi ab hac immunditia, quam omnes homines abhorrent ac detestantur, muniat hominem; utrum et hoc genere mentiendum sit, si talis fiat injuria per mendacium,

¹ Lugd. omittit, *Excepto si iudex interrogat*, et uncis concludit verba sequentia, quæ Erasmus præterit omnino: *Velut si nolens hominem..... pœnitendi aditus intercludatur.* M.

quæ non sit in eo genere immunditiæ, de quo nunc agimus, alia quæstio est: non enim jam de mendacio quæritur; sed quæritur utrum alicui facienda sit injuria etiam non per mendacium, ut illa ab altero immunditia depellatur. Quod nullo modo putaverim: quanquam proponantur levissimæ injuriæ, veluti est illa quam de uno modio amisso supra commemoravi; et multum perturbent, utrum non debeamus facere cuiquam vel talem injuriam, si ea potest alius, ne stuprum patiat, defendi aut muniri. Sed, ut dixi, alia quæstio est.

CAPUT XV. — *Auctoritates divinæ, quibus mendacium prohibetur, aliaque præcepta ex factis sanctorum intelligenda. Præceptum præbendi alteram maxillam percutienti. Præceptum non jurandi omnino. Præceptum non cogitandi de crastino. Præceptum ne Apostoli secum aliquid portent in via.* Nunc illud quod institui-mus, peragamus: utrum mentiendum sit, si etiam inevitabilis conditio proponatur, ut aut hoc faciamus, aut stuprum patiamur, vel aliquam execrabilem iniquationem; etiamsi mentiendo nulli faciamus injuriam.

26. De qua re patebit aliquis considerationi locus, si prius divinas auctoritates, quæ mendacium prohibent, diligenter discutiamus: si enim ipsæ nullum dant locum, frustra quærimus qua exeamus; tenendum est enim omni modo præceptum Dei, et voluntas Dei in iis quæ tenendo præceptum ejus passi fuerimus, æquo animo sequenda: si autem relaxatur aliquis exitus, non est in tali causa recusandum mendacium. Propterea divinæ Scripturæ non solum præcepta Dei continent, sed etiam vitam moresque justorum; ut si forte occultum est, quemadmodum accipiendum sit quod præcipitur, in factis justorum intelligatur. Exceptis itaque his factis quæ potest quisque ad allegoricam significationem referre, quamvis gesta esse nemo ambigat, sicuti sunt fere omnia in libris Veteris Testamenti: quis enim ibi aliquid audeat affirmare non pertinere ad figuratam prævuntiationem? Quippe cum Apostolus etiam filios Abrahæ, quos utique naturali ordine propagandi populi editos esse atque vixisse facillime dicitur (non enim monstra et prodigia nata sunt, ut ad significationem aliquam ducant animum), duo tamen Testamenta significare asserat (*Galat. iv., 22-24*); et beneficium illud mirabile, quod Deus populo Israel præstitit ad eruendos eos de servitute, qua in Ægypto premebantur, pœnamque vindictæ, cum in itinere peccassent, in figura contigisse dicat (*I Cor. x., 1-11*): quæ facta invenies, quibus istam regulam deroges, et affirmare præsumas ad figuram aliquam non esse redigenda? His ergo exceptis, ea quæ in Novo Testamento a sanctis facta sunt, ubi morum imitandorum¹ evidentissima commendatio est, valeant ad exempla intelligendarum Scripturarum, quæ in præceptis digesta sunt.

27. Velut cum legimus in Evangelio, *Accepisti alampam, para alteram maxillam* (*Matth. v., 39*). Exem-

¹ I lures Mss., *emendatorum*.

plum autem patientiæ nullum quam ipsius Domini potentius et excellentius invenimus : at ipse cum alapa percussus esset, non ait, Ecce altera maxilla; sed ait, *Si male dixi, exprobra de malo; si autem bene, quid me cædis* (Joan. xviii, 25)? Ubi ostendit, illam præparationem alterius maxillæ in corde faciendam. Quod etiam apostolus Paulus utique noverat : nam et ipse cum esset alapa percussus ante Pontificem, non ait, Percute maxillam alteram; sed, *Percutiet te Dominus* inquit, *paries dealbate : et tu sedes judicare me secundum legem, et contra legem jubes me percuti* (Act. xxiii, 5)? altissime intuens sacerdotium Judæorum jam tale factum fuisse, ut nomine forinsecus niteret, intrinsecus autem luteis concupiscentiis sorderet; quod transiturum esse vindicta Domini videbat in spiritu, cum illud diceret : sed tamen cor paratum habebat, non solum ad alias alapas accipiendas, sed etiam quælibet tormenta pro veritate patiendâ, cum eorum dilectione a quibus illa pateretur.

28. Scriptum est etiam, *Ego autem dico vobis, non jurare omnino*. Juravit autem ipse Apostolus in Epistolis suis (Rom. ix, 1; Philipp. i, 8, et Galat. i, 20). Et sic ostendit quomodo accipiendum esset quod dictum est, *Dico vobis, non jurare omnino* : ne scilicet jurando ad facilitatem jurandi veniatur, ex facilitate ad consuetudinem, atque ita ex consuetudine in perjurium decidatur. Et ideo non invenitur jurasse, nisi scribens, ubi consideratio cautior non habet linguam præcipitem. Et hoc utique a malo, sicut dictum est, *Quod autem amplius est, a malo est* (Matth. v, 34, 37) : non tamen suo, sed eorum infirmitatis, quibus etiam sic fidem facere conabatur. Nam quod loquens jurasset, dum non scriberet, nescio utrum aliqua de illo Scriptura narraverit. Et tamen Dominus ait, *omnino non jurare* : non enim concessit ut id liceret scribentibus. Sed quia præcepti violati reum Paulum, præsertim in Epistolis conscriptis atque editis ad spiritualem vitam salutemque populorum nefas est dicere; intelligendum est illud quod positum est, *omnino*, ad hoc positum, ut quantum in te est, non affectes, non ames, non quasi pro bono cum aliqua delectatione appetas jussurandum.

29. Sicut illud, *Nolite cogitare de crastino*; et, *Nolite itaque cogitare quid manducetis, et quid bibatis, et quid induamini* (Matth. vi, 34, 25). Cum autem videmus et ipsum Dominum habuisse loculos, quo ea quæ dabantur, mittebantur, ut servari possent ad usus pro tempore necessarios (Joan. xii, 6); et ipsos Apostolos procurasse multa fratrum indigentiam, non solum in crastinum, sed etiam in prolixius tempus impendentis famis, sicut in Actibus Apostolorum legimus (Act. xi, 28-30) : satis elucet illa præcepta sic intelligenda, ut nihil operis nostri temporalium adipiscendorum amore vel timore egestatis tanquam ex necessitate faciamus.

30. Item dictum est Apostolis, ut nihil secum portantes in via, ex Evangelio viverent. Et quodam

loco etiam ipse Dominus significavit cur hoc dixerit, cum addidit, *Dignus est enim operarius mercedem suam* (Luc. x, 4, 7, et Matth. x, 10) : ubi satis ostendit permissum hoc esse, non jussum; ne forte qui hoc faceret, ut in opere prædicationis verbi aliquid ab eis quibus prædicaret, in usus vitæ hujus sumeret, illicitum aliquid se facere arbitraretur. Posse tamen laudabilius non fieri, in apostolo Paulo satis demonstratum est : qui cum diceret, *Communicet autem qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat, in omnibus bonis* (Galat. vi, 6); et multis locis id salubriter fieri ab eis quibus verbum prædicaret, ostenderet : *Sed tamen ego, inquit, non sum usus hac potestate* (I Cor. ix, 12). Potestatem ergo dedit Dominus, cum ista diceret, non imperio constrinxit. Ita pleraque in verbis intelligere non valentes, in factis sanctorum colligimus quemadmodum oporteat accipi, quod facile in aliam partem duceretur, nisi exemplo revocaretur.

CAPUT XVI.—31. *Os duplex, vocis et cordis : de quo ore dictum sit, Os quod mentitur, etc. Os cordis etiam in Evangelio monstratum. An vetitum id tantum mendacium, quo alicui detrahitur. Sensus triplex in loco Ecclesiastici (cap. 7, v. 14). Sic ergo quod scriptum est, Os autem quod mentitur, occidit animam; de quo ore dixerit, quæritur. Plerumque enim Scriptura cum os dicit, conceptaculum ipsum cordis significat, ubi placet et decernitur quidquid etiam per vocem, cum verum loquimur, enuntiatur : ut corde mentiatur, cui placet mendacium; possit autem non corde mentiri, qui per vocem aliud quam est in animo ita profert, ut majoris mali evitandi causa malum se admittere noverit, cui tamen utrumque displiceat. Et qui hoc asserunt, ita dicunt etiam illud intelligendum quod scriptum est, Qui loquitur veritatem in corde suo (Psal. xiv, 5) : quia semper in corde veritas loquenda est; non autem semper in ore corporis, si aliqua causa cavendi majoris mali aliud quam in animo est, voce proferri exigat. Et esse quidem os cordis, ex hoc jam intelligi potest, quod ubi locutio est, ibi os non absurde intelligitur : nec recte diceretur, Qui loquitur in corde suo; nisi et os in corde recte intelligeretur. Quanquam et eo ipso loco, ubi scriptum est, Os autem quod mentitur, occidit animam; si circumstantia lectionis consideretur, non accipiatur fortasse aliud quam os cordis. Obscurum enim responsum ibi est, ubi homines latet, qui os cordis, nisi os corporis consonet, audire non possunt. Illud autem os dicit in eo loco Scriptura pervenire ad auditum Spiritus Domini, qui replevit orbem terrarum : ita ut etiam labia et vocem et linguam commemoret in eo loco; nec tamen omnia sinat intellectus nisi de corde accipi, quia Dominum dicit non latere quod dicitur : quod autem sono isto ad aures nostras pertinente dicitur, nec homines latet. Ita quippe scriptum est : *Humanus est enim Spiritus sapientiæ, et non liberabit maledicum a labiis ejus : quoniam renum illius testis est Deus, et cordis illius scrutator est et verus, linguæ illius auditor. Quoniam Spiritus Domini replevit orbem terrarum; et hoc quod**

continet omnia, scientiam habet vocis. Propter hoc qui loquitur iniqua, non potest latere, sed nec præteriet illum corripiens iudicium. In cogitationibus enim impii interrogatio erit; sermonum autem illius auditio a Domino veniet, ad correptionem iniquitatum illius. Quoniam auris zeli audit omnia, et tumultus murmuratio non abscondetur. Custodite ergo vos a murmuratione, quæ nihil prodest, et a detractioe linguæ parcite: quoniam responsum obscurum in vacuum non ibit. Os autem quod mentitur, occidit animam (Sep. I, 6-11). Videtur ergo his minari, qui obscurum putant et secretum esse quod corde agitant atque versant. Tam vero clarum ostendere voluit hoc esse auribus Dei, ut etiam tumultum eum appellaverit.

52. Manifeste etiam in Evangelio invenimus os cordis; ut uno loco et corporis et cordis os Dominus commemorasse inveniat, ubi ait: *Adhuc et vos sine intellectu estis? Non intelligitis quia omne quod in os intrat, in ventrem vadit, et in secessum emittitur; quæ autem procedunt de ore, de corde exeunt; et ea coinquinant hominem? De corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiae: hæc sunt quæ coinquinant hominem (Matth. xv, 16-20). Hic si unum os, quod est corporis, intellexeris, quomodo intellecturus es, Quæ autem procedunt de ore, de corde exeunt; cum et sputus et vomitus de ore procedant? Nisi forte tunc quisque non coinquinatur, cum edit aliquid immundum; coinquinatur autem, cum id evomit. Quod si absurdissimum est, restat ut os cordis intelligamus a Domino expositum, cum ait, *Quæ procedunt de ore, de corde exeunt.* Nam et furtum cum possit, et sæpe ita fiat, in silentio corporalis vocis atque oris perpetrari; demeritissimum est sic intelligere, ut tunc putemus quemquam peccato furti contaminari, cum id scietur aut indicat; cum autem id tacite committit, incoinquinatum arbitrari. At vero si ad os cordis quod dictum est referamus, nihil omnino peccati tacite committi potest: non enim committitur, nisi ex ore illo interiore procedat.*

53. Sicut autem quæritur de quo ore dixerit, *Os autem quod mentitur, occidit animam;* ita quæri potest, de quo mendacio. Videtur enim de illo proprie dicere, quo cuiquam detrahatur: Ait enim: *Abstinete ergo vos a murmuratione, quæ nihil prodest, et a detractioe linguæ parcite.* Fit autem ista detractio per malevolentiam, cum quisquam non solum ore ac voce corporis profert quod confugit in aliquem, sed etiam tacitus talem vult credi; quod est utique ore cordis detrahere: quod dicit obscurum et occultum Deo esse non posse.

54. Nam quod alio loco scriptum est, *Noli velle mentiri omne mendacium;* non ad hoc voluit valere, ut nullo mendacio quisquam mentiatur. Itaque cum alius dixerit, ex isto Scripturæ testimonio usque adeo generaliter omne mendacium esse detestandum, ut etiam si quis mentiri velit, etiamsi non mentiatur, jam voluntas ipsa damnanda sit; atque ad hoc interpre-

tetur, quod non dictum est, *Noli mentiri omne mendacium;* sed, *Noli velle mentiri omne mendacium;* ut non solum mentiri, sed nec velle mentiri quisque audeat ullo mendacio.

CAPUT XVII. — *Psalmi 5 versiculus 7 tripliciter quoque intellectus. Præceptum vetans falsum testimonium dici, quomodo intelligendum.* Dicit alius, Imo quod ait, *Noli velle mentiri omne mendacium;* de ore cordis exterminandum atque alienandum esse mendacium voluit: ut a quibusdam mendaciis ore corporis abstinendum sit, sicut illa sunt maxime, quæ pertinent ad doctrinam religionis; a quibusdam vero non sit ore corporis abstinendum, si majoris mali evitandi causa exigit; ore autem cordis ab omni mendacio penitus abstinere debeamus. Ubi oportet intelligi quod dictum est, *Noli velle:* voluntas quippe ipsa quasi os cordis accipitur, ut non pertineat ad os cordis, cum majus malum caventes mentimur inviti. Est et tertius intellectus, quo sic accipias, *Noli omne,* ut exceptis aliquibus mendaciis mentiri te sinat. Tanquam si diceret, *Noli velle credere omni homini:* non utique ut nulli crederetur moneret; sed ut non omnibus, aliquibus autem crederetur. Et id quod sequitur, *Assiduitas enim ejus non proficiet ad bonum (Eccli. vii, 14),* ita sonat, quasi non a mendacio, sed ab assiduo mendacio, id est, a consuetudine atque amore mentiendi prohibere videatur. Quo profecto delabatur, quisquis vel omni mendacio putaverit abutendum, (ita enim nec illud cavebit, quod sit in doctrina pietatis et religionis; quo sceleratius quid facile invenias, non inter omnia mendacia, sed inter omnia peccata?) vel alicui mendacio, quamvis facili, quamvis innoxio, nutum voluntatis accommodaverit; ut non invitatus evadendi majoris mali causa, sed volens libensque mentiatur. Ita cum tria sint quæ in hac sententia intelligi possint: aut, *Omne mendacium non solum mentiri noli, sed nec velle mentiri;* aut, *noli velle, sed vel invitatus mentire, cum fugiendum est aliquid gravius;* aut, *noli omne, ut exceptis aliquibus mendaciis cætera permittantur:* unum hic pro his quibus mentiri nunquam placeat, duo pro illis qui aliquando putant esse mentiendum, inveniantur. Sed tamen quod sequitur, *Assiduitas enim ejus non proficiet ad bonum,* nescio utrum possit primæ harum trium sententiæ suffragari: nisi forte ita ut perfectorum præceptum sit, omnino nunquam non solum mentiri, sed vel velle mentiri; assiduitas vero mentiendi nec proficientibus permittatur. Tanquam si cum præciperetur, nunquam prorsus non solum mentiendum, sed nec voluntatem habendam esse mentiendi, contradiceretur exemplis, quod aliqua sunt etiam magna auctoritate approbata mendacia: responderetur autem, illa quidem esse proficientium, quæ habent secundum hanc vitam quaecumque officium misericordiæ; sed usque adeo esse omne mendacium malum, et perfectis atque spiritualibus animis omni modo fugiendum, ut nec ipsis proficientibus assiduitas ejus permittenda sit. Dictum est enim jam de obstetricibus Ægyptiis, quod de indole ad melius pro-

3 Lov., sputum. At Er. et Mss., sputus.

4 Mss., sed vel velle mentiri.

ficiendi mentientes approbatæ sunt : quia nonnullus gradus est ad diligendam veram ac sempiternam salutem, cum quisque misericorditer etiam pro aliqujus quamvis mortali salute mentitur (*Supra, cap. 5, n. 5-7*).

35. Item quod scriptum est, *Perdes omnes qui loquuntur mendacium* : alius dicit nullum hic exceptum esse mendacium, sed omne damnatum. Alius dicit : Ita vero, sed qui loquuntur ex corde mendacium, secundum superiorem disputationem; nam veritatem loquitur in corde, qui odit mentiendi necessitatem, quam poenam hujus vitæ mortalis intelligit. Alius dicit : Omnes quidem perdet Deus qui loquuntur mendacium, sed non omne mendacium : est enim aliquod mendacium quod tunc insinuabat Propheta, in quo nulli parcatur; id est, si peccata sua quisque confiteri detrectans, defendat ea potius, et nolit agere poenitentiam; ut parum sit quia operatur iniquitatem, nisi etiam justus videri volens medicinæ confessionis non succumbat : ut et ipsa verborum distinctio non aliud intimare videatur, *Odisti omnes qui operantur iniquitatem* (*Psal. v, 7*); sed non perdes, si poenitendo in confessione veritatem loquantur, ut faciendo istam veritatem veniant ad lucem; sicut in Evangelio secundum Joannem dicitur, *Qui autem facit veritatem, venit ad lucem* (*Joan. iii, 21*). *Perdes autem omnes qui*, non solum operantur¹ quod odisti, sed etiam *loquuntur mendacium*; falsam justitiam prætendendo, nec in poenitentia confitendo peccata.

36. Nam de falso testimonio, quod in decem præceptis Legis positum est, nullo modo quidem contendi potest dilectionem veritatis in corde servandam, et proferendum falsum ad eum apud quem dicitur testimonium. Cum enim Deo tantum dicitur, tunc tantum in corde veritas amplectenda est : cum autem homini dicitur, etiam ore corporis verum proferendum est; quia homo non est cordis inspector. Sed plane de ipso testimonio non absurde quæritur apud quem quisque testis sit. Non enim apud quoscumque loquimur, testes sumus; sed apud eos quibus expedit et debetur per nos cognoscere aut credere veritatem : sicuti est iudex, ne in iudicando erret; aut qui docetur doctrina religionis, ne erret in fide, aut ipsa doctoris auctoritate dubius fluctuet. Cum autem ille te interrogat, aut vult ex te aliquid nosse, qui eam rem quærit quæ non ad eum pertineat, aut quam ei nosse non expedit; non testem, sed proditorem requirit. Itaque si ei mentiaris, a falso fortasse testimonio alienus eris, sed a mendacio profecto non eris.

CAPUT XVIII. — *Quomodo accipiendus alius Scripturæ locus. Disquisitione præcedenti in utramque partem quid hactenus inventum. Error mala metiens ex cupiditate et ex consuetudine. Vita nostra duplex. Peccata minora et si non propter utilitatem temporalem, an saltem propter sanctitatem servandam admitti possint. Salvo igitur eo quod falsum testimonium dicere nunquam licet, quæritur utrum liceat aliquando mentiri. Aut si falsum testimonium est omne mendacium, videndum*

¹ Hic editi addunt, *iniquitatem*; quæ vox abest a Mss.

est utrum admittat compensationem, ut dicatur vitandi majoris peccati gratia : sicut illud quod scriptum est, *Honora patrem et matrem* (*Exod. xx, 16, 12*), rapiente officio potiore¹ contemnitur; unde ultimum sepulturæ honorem patri prohibetur exsolvere, qui ab ipso Domino ad regnum Dei annuntiandum vocatur (*Matth. viii, 22*).

37. Item quod scriptum est, *Verbum excipiens² filius a perditione longe aberit : excipiens autem excipit illud sibi, et nihil falsi de ore ipsius procedit* (*Prov. xxix, 27*); dicit aliquis, non aliud hic accipiendum esse quod positum est, *Excipiens verbum filius*, nisi verbum Dei, quod est veritas. Ergo, *Excipiens veritatem filius a perditione longe aberit*, refertur ad illud quod dictum est, *Perdes omnes qui loquuntur mendacium*. Quod vero sequitur, *Excipiens autem excipit illud sibi*, quid aliud insinuat, nisi quod Apostolus dicit, *Opus autem suum probet unusquisque, et tunc in semetipso habebit gloriam, et non in altero* (*Galat. vi, 4*)? Qui enim excipit verbum, id est veritatem, non sibi, sed ut hominibus placeat, non eam custodit, cum eis videt placere posse mendacio. Qui autem excipit sibi, nihil falsum de ore ipsius procedit; quia etiam cum placet hominibus mendacium, non mentitur ille qui veritatem, non de qua illis, sed de qua Deo placeret, excipit sibi. Itaque non est cur hic dicatur, *Omnes quidem perdet qui loquuntur mendacium, sed non omne mendacium* : quando universaliter omnia mendacia circumcisa sunt in eo quod dictum est, *Et nihil falsi de ore ipsius procedit*. Sed dicit alius ita esse accipiendum, sicut accepit apostolus Paulus quod ait Dominus, *Ego autem dico vobis, non jurare omnino* (*Matth. v, 34*). Nam et hic omnis juratio circumcisa est; sed ab ore cordis, ut nunquam voluntatis approbatione fieret, sed necessitate infirmitatis alterius, id est, a malo alterius, cui non aliter videtur persuaderi posse quod dicitur, nisi jurando fides fiat; aut ab illo malo nostro, quod hujus mortalitatis adhuc pellibus involuti, cor nostrum non valemus ostendere : quod utique si valeremus, juratione opus non esset. Quanquam etiam in hac tota sententia, si quod dictum est, *Excipiens verbum filius a perditione longe aberit*, de ipsa dictum est Veritate per quam facta sunt omnia, quæ incommutabilis semper manet; quoniam doctrina religionis ad eam contemplandam perducere nititur, potest videri ad hoc esse dictum, *Et nihil falsi de ore ipsius procedit*, ut nihil falsi quod ad doctrinam pertinet dicat. Quod mendacii genus nulla omnino compensatione subeundum, penitusque ac præcipue devitandum est. Aut si quod dictum est, *nihil falsi*, absurde accipitur, si non ad omne mendacium referatur³; quod dictum est, *de ore ipsius*, secundum superiorem disputationem os cordis accipiendum esse contendit, qui aliquando putat esse mentiendum.

¹ Aliquot Mss., *fortiore*.

² Probæ notæ Mss. habent, *custodiens*, hoc tantum et altero loco infra post, *Quanquam etiam in hac tota sententia*, etc. Apud LXX, in Proverbiis, cap. 24, legitur, *phullassomenos*.

³ Sola editio Lov. : *Ut sicut quod dictum est, nihil falsi, absurde accipitur, si non ad omne mendacium referatur; sic quod dictum est, etc., minus bene.*

58. Hæc certe omnis disputatio quamvis alternet, aliis asserentibus nunquam esse mentiendum, et ad hoc divina testimonia recitantibus; aliis contradicentibus, et inter ipsa verba divinorum testimoniorum mendacio locum quærentibus: nemo tamen potest dicere, hoc se aut in exemplo aut in verbo Scripturarum invenire, ut diligendum vel non odio habendum ullum mendacium videatur; sed interdum mentiendi faciendum esse quod oderis, ut quod amplius detestandum est devitetur. Sed in hoc errant homines, quod subdunt pretiosa vilioribus. Cum enim concesseris admittendum esse aliquod malum, ne aliud gravius admittatur; non ex regula veritatis, sed ex sua quisque cupiditate atque consuetudine metitur malum; et id putat gravius, quod ipse amplius exhorrescit, non quod amplius revera fugiendum est. Hoc totum ab amoris perversitate gignitur vitium. Cum enim duæ sint vitæ nostræ; una sempiterna, quæ divinitus promittitur; altera temporalis, in qua nunc sumus: cum quisque istam temporalem amplius diligere cœperit, quam illam sempiternam, propter hanc quam diligit, putat esse omnia faciendâ; nec ulla æstimat graviora peccata, quam quæ huic vitæ faciunt injuriam, et vel ei commoditatis aliquid¹ inique et illicite auferunt, aut eam penitus illata morte adimunt. Itaque fures, et raptores, et contumeliosos, et tortores atque interfectores magis oderunt, quam lascivos, ebriosos, luxuriosos, si nulli molesti sint. Non enim intelligunt, aut omnino curant, quod isti Deo faciant injuriam; non quidem in illius aliquod incommodum, sed in suam magnam perniciem; cum dona ejus in se corrumpunt, etiam temporalia, atque ipsis corruptionibus aversantur æterna: maxime si jam templum Dei esse cœperunt; quod Christianis omnibus Apostolus ita dicit: *Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? Quisquis templum Dei corruperit, corrumpet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos* (I Cor. III, 16 et 17).

59. Et omnia quidem ista peccata, sive quibus injuria fit hominibus in ipsis vitæ hujus commodis², sive quibus se ipsi homines corrumpunt, et nulli invito nocent: omnia ergo ista peccata, etiamsi huic temporali vitæ ad aliquam delectationem vel utilitatem videntur consulere (nam nullus aliquid horum alio proposito ac fine committit); tamen ad illam vitam, quæ sempiterna est, implicatos omnibus modis impediunt. Horum autem alia sunt quæ solos facientes impediunt, alia quæ eos etiam in quibus fiunt. Nam illa quæ utilitatis ad hanc vitam pertinentis gratia servantur, cum auferuntur ab injuriis; illi soli peccant, et a vita æterna impediuntur, qui ea faciunt, non ii quibus faciunt. Itaque etiamsi ea sibi auferri quisque consentiat, vel ne faciat aliquid mali, vel ne in his ipsis majus aliquid incommodi patiat; non solum non peccat, sed illud fortiter et laudabiliter, hoc utiliter et inculpabiliter facit. Quæ autem sanctitatis religionisque causa servantur, cum hæc violare

¹ Mss., et vel ejus commoditati aliquid.

² Sic Mss. At editi, incommodis.

injuriosi voluerint; etiam peccatis minoribus, non tamen injuriis aliorum, si conditio proponitur et facultas datur, redimenda sunt. Et tunc jam illa desinunt esse peccata, quæ propter graviora vitanda suscipiuntur. Sicut enim in rebus utilibus, velut in pecuniario aliove aliquo commodo corporali¹, non vocatur damnum, quod propter majus lucrum amittitur; sic et in rebus sanctis non vocatur peccatum, quod ne gravius admittatur, admittitur. Aut si et illud damnum dicitur, quod aliquis perdit ne amplius perdat; vocetur et hoc peccatum, dum tamen suscipiendum esse, ut amplius evitetur, ita nemo dubitet, sicut nemo dubitat cavendi majoris damni causa patiendum esse quod minus est.

CAPUT XIX. — 40. *Tria servanda sanctitatis causa: pudicitia corporis, castitas animi, et veritas doctrinæ.* Ista sunt autem quæ sanctitatis causa servanda sunt: pudicitia corporis, et castitas animæ, et veritas doctrinæ. Pudicitiam corporis, non consentiente ac permittente anima nemo violat. Quidquid enim nobis invitis nullamque tribuentibus potestatem majore vi contingit in nostro corpore, nulla impudicitia est. Sed permittendi potest esse aliqua ratio, consentiendi autem nulla. Tunc enim consentimus, cum approbamus et volumus: permittimus autem etiam non volentes, evitandæ alicujus majoris turpitudinis gratia. Consensio sanè ad impudicitiam corporalem, etiam castitatem animi violat. Animi quippe castitas est in bona voluntate et sincera dilectione, quæ non corrumpitur, nisi cum amamus atque appetimus quod amandum atque appetendum non esse veritas docet. Custodienda est ergo sinceritas dilectionis² Dei et proximi; in hac enim castitas animi sanctificatur: et agendum quibus possumus viribus, et pia supplicatione, ut cum violanda appetitur pudicitia corporis nostri, nec ipse animæ sensus extremus, qui carni implicatus est, aliqua delectatione tangatur; si autem hoc non potest, vel mentis in non consentiendo castitas conservetur. Custodienda est autem in animi castitate, quod ad dilectionem proximi pertinet, innocentia et benevolentia: quod autem ad Dei, pietas. Innocentia est, qua nulli nocemus; benevolentia quæ etiam prosumus cui possumus; pietas, qua colimus Deum. Veritas autem doctrinæ, religionis atque pietatis, non nisi mendacio violatur; cum ipsa summa atque intima veritas, cujus est ista doctrina, nullo modo possit violari: ad quam pervenire, atque in illa omni modo manere, eique penitus inhærere non licebit, nisi cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem (I Cor. xv, 53). Sed quia omnis in hac vita pietas, exercitatio est, qua in illam tenditur, cui exercitationi ducatum præbet ista doctrina, quæ humanis verbis et corporeorum sacramentorum signaculis ipsam insinuat atque intimat veritatem: propterea et hæc quæ per mendacium corrumpi potest, maxime incorrupta servanda est; ut si quid in illa castitate animi fuerit violatum, habeat unde reparetur. Corru-

¹ Ita legendum cum Mss. Editi, sicut in pecunia aliove commodo corporali [velut in pecuniario aliove commodo corporali.]

² Ita Mss. At editi, sinceriter dilectio.

pta enim auctoritate doctrinæ, nullus aut cursus aut recursus esse ad castitatem animi potest.

CAPUT XX. — 41. Pudicitie corporalis causa non mentiendum. Fides unde dicta: Castitas animi. Conficitur ergo ex his omnibus hæc sententia, ut mendacium quod non violat doctrinam pietatis, neque ipsam pietatem, neque innocentiam, neque benevolentiam, pro pudicitia corporis admittendum sit. Et tamen si quisquam proponeret sibi sic amandam veritatem, non tantum quæ in contemplando est, sed etiam in verò enuntiando quod in suo quoque rerum genere verum est; et non aliter proferendam ore corporis¹ sententiam, quam in animo concepta atque conspecta est; ut fidei veridicam pulchritudinem non solum auro, et argento, et gemmis, et amœnis prædiis, sed et ipsi universæ temporali vitæ omnique corporis bono præponeret; nescio utrum sapienter a quoquam errare diceretur. Et si hoc suis omnibus talibus rebus recte anteferret, pluriusque penderet; recte etiam temporalibus rebus aliorum hominum, quos innocentia benevolentiaque sua servare atque adjuvare deberet. Amaret enim perfectam fidem, non solum bene credendi ea quæ sibi excellenti et fide digna auctoritate dicerentur, sed etiam fideliter enuntiandi quæ ipse dicenda judicaret, ac diceret. Fides enim appellata est in latina lingua ex eo quia fit quod dicitur: quam manifestum est non exhibere mentientem. Quæ et si minus violatur, cum ita quisque mentitur, ut ei nullo incommodo nullaque pernicie credatur, addita etiam intentione vel salutis tuendæ, vel pudicitie corporalis; violatur tamen, et res violatur in animi castitate atque sanctitate servanda. Unde cogimur, non opinione hominum quæ plerumque in errore est, sed ipsa quæ omnibus supereminet atque una invictissima est veritate; etiam pudicitie corporis perfectam fidem antepone. Est enim animi castitas, amor ordinatus non subdens majora minoribus. Minus est autem quidquid in corpore, quam quidquid in animo violari potest. Certe enim cum pro pudicitia corporali quisque mentitur, videt quidem corrumpendo corpori suo, non suam, sed alienam imminere libidinem; cavet tamen, ne saltem permittendo sit particeps. Permissio vero illa ubi nisi in animo est? Etiam corporalis ergo pudicitia corrumpi nisi in animo non potest: quo non consentiente, neque permittente, nullo modo recte dicitur violari pudicitia corporalis, quidquid in corpore fuerit aliena libidine perpetratum. Unde colligitur, multo magis animi castitatem servandam esse in animo, in quo tutela est pudicitie corporalis. Quamobrem quod in nobis est, utrumque sanctis moribus et conversatione muniendum est atque sepiendum, ne aliunde violetur. Cum autem utrumque non potest, quid pro quo sit contemnendum quis non videat? cum videat quid cui sit præponendum, animus corpori, an corpus animo; animi castitas pudicitie corporis, an pudicitia corporis castitati animi; et quid magis in peccatis cavendum, permissio facti alieni, an commissio facti tui.

CAPUT XXI. — 42. Epilogus prædictorum. Mentien-

¹ Sic in Mss. At in editis, motu corporis.

dum nunquam ullo mendacii genere ex octo recensitis. Defensores mendacii quam cæci. Elucet itaque discussis omnibus, nihil aliud illa testimonia Scripturarum monere, nisi nunquam esse omnino mentiendum: quandoquidem nec ulla exempla mendaciorum imitatione digna in moribus factisque sanctorum inveniantur; quod ad eas attinet Scripturas, quæ ad nullam figuratam significationem referuntur, sicuti sunt res gestæ in Actibus Apostolorum. Nam Domini omnia in Evangelio, quæ imperitioribus mendacia videntur, figuratæ significationes sunt. Et quod ait Apostolus, *Omnibus omnia factus sum, ut omnes lucrifacerem* (I Cor. ix, 22): non cum mentiundo, sed compatiendo fecisse recte intelligitur; ut tantæ claritate cum eis liberandis ageret, ac si ipse in eo malo esset, a quo illos sanare cupiebat. Non est igitur mentiendum in doctrina pietatis: magnum enim scelus est, et primum genus detestabilis mendacii. Non est mentiendum secundo genere; quia nulli facienda est injuria. Non est mentiendum tertio genere; quia nulli cum alterius injuriâ consulendum est. Non est mentiendum quarto genere, propter mendacii libidinem, quæ per se ipsam vitiosa est. Non est mentiendum quinto genere; quia nec ipsa veritas sine placendi hominibus enuntianda est: quanto minus mendacium, quod per se ipsum, quia mendacium est, utique turpe est? Non est mentiendum sexto genere; neque enim recte etiam testimonii veritas pro cuiusquam temporali comodo ac salute corrumpitur. Ad sempiternam vero salutem nullus ducendus est opitulante mendacio. Non enim malis convertentium moribus ad bonos mores convertendus est: quia si erga illum faciendum est, debet etiam ipse conversus facere erga alios; atque ita non ad bonos, sed ad malos mores convertitur, cum hoc ei præbetur imitandum converso, quod ei præstitum est convertendo. Neque septimo genere mentiendum est; non enim cuiusquam commoditas aut salus temporalis perficiendæ fidei præferenda est. Nec si quisquam in recte factis nostris tam male movetur, ut fiat etiam animo deterior longeque a pietate remotior, propterea recte facta deserenda sunt: cum id nobis præcipue tenendum sit, quo vocare atque invitare debemus; quos sicut nosmetipsos diligimus; fortissimoque animo bibenda est apostolica illa sententia: *Aliis quidem sumus odor vitæ in vitam, aliis odor mortis in mortem; et ad hæc quis idoneus* (II Cor. ii, 16)? Nec octavo genere mentiendum est; quia et in bonis castitas animi, pudicitia corporis; et in malis id quod ipsi facimus, eo quod fieri sinimus majus est. In his autem octo generibus tanto quisque minus peccat cum mentitur, quanto emergit ad octavum; tanto amplius, quanto devertit ad primum¹. Quisquis autem esse aliquod genus mendacii quod peccatum non sit putaverit, decipiet se ipsum turpiter, cum honestum se deceptorem arbitratur aliorum.

¹ Mss. Corbeiensis, Regius et Sorbonicus, quanto mergit ad primum. Regio-montensis, mergitur. Germanensis, Ebrulphensis et Pratellensis, emergit. Vaticanus, demergit

43. Tanta porro cæcitas hominum animos occupavit, ut eis parum sit si dicamus quædam mendacia non esse peccata, nisi etiam in quibusdam peccatum dicant esse, si mendacium recusemus: eoque perducti sunt defendendo mendacium, ut etiam primo illo genere, quod est omnium sceleratissimum, dicant usum fuisse apostolum Paulum. Nam in Epistola ad Galatas, quæ utique sicut cæteræ ad doctrinam religionis pietatisque conscripta est, illo loco dicunt eum esse mentitum, ubi ait de Petro et Barnaba, *Cum vidissem quia non recte ingrediuntur ad veritatem Evangelii*. Cum enim volunt Petrum ab errore, atque ab illa in quam incidit, viæ pravitate defendere; ipsam religionis viam, in qua salus est omnibus,

confracta et comminuta Scripturarum auctoritate, conantur evertere. In quo non vident, non solum mendacii crimen, sed etiam perjurii se objicere Apostolo in ipsa doctrina pietatis, hoc est, in Epistola in qua prædicat Evangelium: ibi quippe ait priusquam ista narraret, *Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior* (Galat. II, 14, et I, 20). Sed jam sit hujus disputationis modus, in cujus totius consideratione et pertractatione nihil præ cæteris cogitandum atque orandum est, quam illud quod idem apostolus dicit: *Fidelis Deus, qui non vos sinet tentari supra quam potestis ferre; sed faciet cum tentatione etiam exitum, ut possitis sustinere* (I Cor. x, 13).

In librum Contra Mendacium vide lib. 2, cap. 60, Retractationum, t. 1, col. 654, verbis, Tunc et contra Mendacium scripsi (a), usque ad verba, Legenda misisti. M.

(a) Hinc intelligimus subsequentem librum scriptum esse circiter annum Christi 420. Nam recensitis libris contra adversarium Legis et Prophetarum, qui ad initium anni 420 pertinent, memoratusque proximo infra loco aliis, qui « per idem « tempus » conscripti notantur, contra Gaudentium libris, fit continuo istius operis mentio in hæc verba: « Tunc et contra « mendacium scripsi librum. » De hoc ipso libro intelligendus Augustinus in Enchiridio, cap. 18, ubi de difficillima et latebrosissima quæstione mendacii « grandem librum, cum respondendi necessitas urgeret, se jam absolvisse » testatur. Consentium quod spectat, ad quem liber dirigitur, ejus est, nisi fallimur, epistola ad Augustinum 119, et ad ipsum sunt epistolæ Augustini 120 et 205. Vide notam ad epist. 205 in præfat. tom. 2.

S. AURELII AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

CONTRA MENDACIUM

AD CONSENTIUM

LIBER UNUS^(a).

Respondet Augustinus ad scripta quæ ipsi considerata misit Consentius, de adhibendo usu mendacii ad detegendos latentes Priscillianistas, qui se catholicos mentiuntur: docetque nec mendaces per mendacia, nec blasphemos per blasphemias quærendos esse. Refellit Priscillianistarum errorem illum, in Dietinii præsertim libro, cui titulus *Libra*, repertum, quo ipsi dogmatizant, « ad occultandam religionem religiosos debere mentiri. » Quæ ex divinis Libris in hujus erroris sui patrociniis testimonia proferunt et exempla, contendit partim non esse mendacia, partim etiam quæ sunt, non esse imitanda. Solvit difficultatem de compensativis peccatis, ipsum quoque improbens mendacium, quod ad tuendam salutem cujusquam seu temporalem seu æternam utile ac necessarium videatur. Denique nunquam omnino mentiendum, in iis maxime rebus quæ ad doctrinam religionis pertinent, inconcusse tenere Consentium jubet et adversus hæreticos defendere.

CAPUT PRIMUM. — 1. *Mendaciis qui abutuntur ut lateant, non esse de latebris suis eruendos nostris mendaciis.* Multa mihi legenda misisti, Consenti frater charissime, multa mihi legenda misisti¹: quibus rescripta dum præparo, et aliis atque aliis magis urgentibus occupationibus distrahor, emensus est annus, atque in eas me detrusit angustias, ut quomodocumque rescriberem, ne arridente jam tempore navigan-

di, perlatores remeare cupientem diutius detinerem. Itaque omnibus quæ mihi Leonas Dei famulus abs te attulit, et mox ut ea sumpsi, et postea cum hæc dictare jam vellem, evolutis atque perlectis, et quanta potui consideratione perpensis; valde sum tuo delectatus eloquio, et sanctarum memoria Scripturarum, ingenique solertia, et dolore quo negligentes¹ catholicos mordes, et zelo quo adversus etiam latentes

ADMONITIO PP. BENEDICTINORUM.

Libre contra Mendacium emendatus est ad veteres codices Vaticanos duos, et ad Gallicanos undecim; scilicet, Regium annorum circiter 900, Sorbonicum, Victorinum, Carnotensem abbatie S. Petri, Divisionensem S. Benigni, Sagiensem S. Martini, Pratellensem, Fiscannensem, Michaelinum, Cygirannensem, et ad Cenomanensem abbatie de Cultura; ad lectiones variantes Lov. ex quinque Belgicis Mss. necnon ad editiones Amerbachii, Erasmi, ac Lovaniensium Theologorum.

Comparavimus præterea eas omnes editiones initio Retr. et Confess. t. 1, memoratas. M.

(a) Scriptus circiter annum 420.

¹ Hic aliquot Mss. prætereunt, *multa mihi legenda mi-*

¹ Unus e Vaticanis Mss., *et ardore quo negligentes.*